

ЗУЛФИЯ

ОЙДИН
СОБИРОВА

ОЧЕРК

Ўз ССР ДАВЛАТ НАШРИЁТИ
Тошкент — 1953

На узбекском языке
ЗУЛЬФИЯ
АЙДИН САБИРОВА

Очерк

Госиздат УзССР — 1953 — Ташкент

Редактор *М. Раҳмон*

Техредактор *Ф. Раҳматуллин*
Корректор *М. Рустамов*

Теришга берилди 3/VIII 1953. Босишга рухсат этилди 8/VIII 1953. Р 05839. Қоғоз формати 70×108¹/₁₆ — 0,438 қоғоз листи — 1,198 басма листи. Нашр. л. 0,8. Шартнома № 340/53 Индекс *н/а*. Тираж 45000. Баҳоси 25 т.

УзССР Мадааният министрлиги Ўзглавиздатининг 1-нчи босмахонаси. Тошкент.
Ҳамза кўчаси, № 33. Заказ 320.

1922 йилнинг баҳори... Каникулдан кечиб, бутун ёз ўқишга қарор қилган озод хотин-қизлар педбилимюртининг қалдирғочлари шу кунларда синовдан ўтмоқдалар.

Маориф комиссарлигидан келган имтиҳон комиссияси кечадан бери ўзбек хотин-қизлари учун биринчи очилган мана шу билим ўчоғи хотин-қизлар педбилимюртида! Шунинг учун кечадан бери ён-атрофдаги кампирлар таҳликада:

— Нима учун бу ерга эркаклар кирадиган бўлиб қолди? Бир гап бор...

Паранжили икки хотин секин-секин юриб қизлар ўтирган хона деразаси олдига келди. Узун стол орқасида ҳалиги эркаклар блан бирқаторда икки аёл — хотин-қизлар педбилимюртининг жонкуяр муаллималари, меҳрибон мураббиялари — Зоҳида ва Шарифа опалар ўтиришар эди.

Хотинларнинг капалаги учиб кетди.

— Ана қўрдингми? Бугун муаллими эркаклар пинжида

Ўтирибди, эрта-индин бу қизлар ҳам битта-биттасини топиб олади,— деди титраб бири.

— Гапирманг,— деди иккинчиси,— қизлар парда ичида ўтирибди, тек туринг, гапларини эшитайлик...

Очиқ деразадан куз шамоли кириб, имтиҳон олучилар блан имтиҳон беручилар ўртасига тугилган пардани қилпиратди. Бировнинг қўнғироқдек товуши эшитилди. Икки паранжилик хотиннинг бутун вужуди кўз-қулоқ бўлди.

Озод қизларнинг жарангловчи янги гаплари асоратнин. тўрт девори кар ва кўр қилган бу хотинлар қулоғига ёт эди. Ўзи яшаган тўрт девордан ўзга ерни чимматсиз кўраолмаган, ўзининг йўлини, дунёнинг кенглигини ҳовли эшигидан ўчоқ бошигача деб билган бу хотинларга озод қизларнинг табиат, жамият ҳақидаги баҳслари ақлга сиғмайдиган даражада ёт эди.

Ташқаридан тоза ҳавони олиб кирган шабада умрининг сўнгги дамларини кечираётган асорат пардасини йиртиб ташламоқчидай тинимсиз қилпиратади.

Зоҳида опа шоғирди Собировани имтиҳонга чақиради. Қизларнинг энг ёши, қопқора жингалак сочларини иккита қилиб ўриб орқасига ташлаган, туйғун кўзли қиз ўрнидан секин туриб, тўғрига қараб туради. Ҳаяжонидан ранги биров оқариб, лаблари титрар, кўзларида қандайдир жур'атсизлик акс этар эди.

— Бу бизнинг шоира қизимиз, ёзма журналимизнинг муҳаррири,— деди Зоҳида опа комиссия а'золарига.

Ҳовлидаги ҳалиги хотинлар ёпиқ дераза олдига боришди. Чачвонларини орқаларига ташлаб, қизнинг сўзларига қулоқ солишди, лекин ҳеч нарса тушунишмади.

Бу қизлар ўзларини энди таниб олганлар. Улар асрлар бўйи хотин-қизларнинг оёқ-қўлларини боғлаб турган тутқинлик кишанларини узмай туриб ҳақиқий озодликка чиқиб бўлмаслигини англаганлар. Мана шу хулоса уларга курашларда жасорат бағишлади. Лекин бу йўлда катта тўғон бўлган урф-одатларнинг илдизи ҳали чуқур эди.

Қизларнинг янги, ёрқин сўзларни баралла айтаётганларидан дин ва шариат арбоблари қаттиқ ташвишга тушиб қолди. Улар қора юракларида қайнаган ғазаб заҳарини янгича яшашга интилаётганлар устига сочишга уринади. Озод қизларнинг бошларига туҳмат ва ифво тошини ёғдирадилар.

Ҳаётбахш янги замон блан уйғонган қизлар бу тўсиқларни янчиб ўтишади. Бу тўсиқлар эркинликка интилган қизларни чекинишга мажбур қилаолмайди. Қизлар эскиликнинг ўлим олдидаги талвасасини сезиб турибдилар, лекин у блан курашмоқ лозим. Бу курашда қизларни совет ҳукумати қўллаб-қўлтиқлайди, коммунистлар партияси ўларнинг кураш йўлларини ёритиб раҳбарлик қилади..

Шоира қиз Манзура ҳамма ўртоқларининг қалб интилишларини куйлаб ше'р ёзади. Ҳали «ичкари»дан чиқишга жур'ат қилолмаган ўртоқларига буюк озодлик туйғусини етказиш учун тўлиб-тошиб куйлайди. Уларга ўзининг кичик дадил қўлларини узатади:

Келинг, ўртоқ бугун бирга байрам қилайлик,
Октябрнинг қўшиқларин бирга куйлайлик..

...Имтиҳон тугагач, комиссия а'золари эшикдан чиқиши блан, қизлар ўринларидан турадилар, бир-бирларини имтиҳон муваффақиятлари блан табриклайдилар. Зоҳида опа ўзида йўқ шод. У қизларнинг ҳаммасини бир даста гулдек қучоғига олди. Қизлар қадрдон муаллималарини, муаллималар эса ўзларининг дастлабки шогирдларини — эртанги муаллима қизларини табриклади.

Зоҳида опа Манзуранинг жингалак сочларини сийлайди:

Эртага бу ерда сизларнинг битириш маросимингиз бўлади. Битиручилар номидан сен сўзлайсан.

Манзуранинг ингичка қошлари чимирилди. Унинг кўзларида чуқур хаёл бор эди.

Эртасига оналар, атрофдаги хотин-қизлар тўп-тўп бўлиб келабердилар. Кечагина бир бойнинг майшати учун хизмат қилган мана шу катта боғда букун билимдон қизлар паранжисиз, ҳамманинг кўзи олдида гул-гул ёниб юрадилар.

Бу — Совет Шарқи тарихида озод қизларнинг биринчи ма'рифат тантанаси эди. Бу тантанага қанча-қанча кураш орқали, қурбонлар бериб етишилди.

Бу курашларда енгиб чиқиш учун жасорат, изчиллик ва сабот керак эди. Ёш совет шарқининг мана шу биринчи қалдирғочларига бу жасорат, бу саботни совет ҳукумати, коммунистлар партияси берди.

Манзура Собир қизининг нутқида мана шу сўзлар алоҳида янграб эшитилди: Озодлик. Тенглик. Илм. Меҳнат...

1925 йил Манзуранинг амакиси Хадрадаги сартарош-хонада соч олдираётганида газетадан кесиб олиб деворга ёпиштирилган суратларга кўзи тушдию, қути учиб кетди. «Газетамизнинг ёш, умидли шоираларидан Манзура Собир қизи» деган сўзларни ўқиб, яна тутоқиб кетди. «Янги йўл» деган хотин-қизлар газетаси чиқабошлаганига бир йил тўлиши муносабати блан ҳаваскор мухбир ва ёзучиларнинг суратларини босиб чиқарган эди.

Амакиси уйга келиб бу ҳақда отасига айтганда, Манзуранинг кўзига дун'ё бир нафасда остин-устин бўлиб кетгандек кўринди. Гўё ўзи блан ташқаридаги янги ҳаёт ўртасига қалин девор қўйилаётгандай, у бузиб чиққан қафас,— «ичкари»нинг эшигига яна асорат қулфи урилаётгандай туюлди.

У қаттиқ ташвишга тушиб қолди.

Ҳамавақт вазмин, кам гап, фарзандларига ҳечқачен қўл кўтармаган Собир ака бу гапга дарров ишонмади. Укасидан далил талаб қилди. Собир аканинг запти қаттиқлигини билган ука далил келтиришдан қўрқди: бу жуда ёмон натижага олиб бориши турган гап эди.

Собир ака Манзурани чақирди:

— Ҳамма нағмани йиғиштирасан, ишни ҳам, бошқани ҳам, бас қиласан.

Манзура ҳеч нарса демади. Тўкилишга тайёр турган кўз ёшларини отасидан яшириб, меҳрибон бувиси олди-га кирдию, бутун ўпкасини, алам-дардини кампир эта-гига тўкди. Йиғлади...

У туни блан ўйлади: «Энди нима бўлади? Ше'р ёзмай, газетага қатнашмай бўладими? Талабаларим-чи? Уларни ким ўқитади? Робиахоним ҳам, Тожихон ҳам банд, ўзларининг дарслари бор. Ҳозир қанча янги мактаб очилди, қанча муаллим бўлса ҳам камлик қилади. Нима қиламан?»

Манзура ёстиқдан бошини узмай, ёш тўла кўзлари блан ойга термулди. Ана, ой булутдан чиқди, нурли, мағрур оқмоқда... Майда булутлар яна унинг юзини ёпмоқчи бўлди, ёполмади. Ой яна ҳам ярқираб кетди. Манзуранинг дили ёришиб, хаёли ой кетидан оқди. Кўксини янги туйғулар тўлқинлатди, завққа тўлиб ойни кузатди. «Нурдан кучли нарса йўқ, ёруғлик зулматни парчалайди», деб ўйлади. У шу манзара ва туйғуларни қоғоз бетига туширди. Эртаси ўқучиларга нур тўғрисидаги ше'рини ўқиб берди.

Дарсни тамомлаб тўғри хотин-қизлар клубига борди. У ерда ўртоқлари блан маслаҳатлашмоқчи, агар бир йўл топаолмаса, Ўрта Осие партия бюросининг хотин-қизлар бўлимига бормоқчи бўлди.

Энди орқага қайтиш йўқ, бир марта кўзи нур кўрган киши қайта зулматга жирмайди. Ёрқин тилак ва саботли интилиш курашда ўзи йўл кўрсатади. Оқида қизлар, Манзуранинг ўртоқлари довдираб қолишмади. Ўзларининг кичик дўстлари, севимли шоирларини ҳимояга олишди. Манзура ўртоқларига янги ше'рини ўқиб берди. Қизлар уни олқишлаб, Ойдин деб тахаллус қўйишни маслаҳат беришди.

Икки кундан кейин Манзуранинг ўртоқлари — озод

сўзлар вакилани олға етаклади, у, хотин-қизлар ҳақидаги совет қонунларининг ижро қилинишини талаб этди; карточкада яна бундай сўзлар бор эди: «Ҳечбир киши хотин-қизларни қалин мол бараварига сотолмайди, ёш қизни эрга беролмайди, ёки қиз ўзи хоҳламаган кишига зўрлаб берилмайди. Хотин-қизлар эркаклар блан бир қаторда ҳарбир ўринни эгаллайолади». Совет тузуми қизил дафтарчага ёзиб, ўзбек қизи қўлига бериб қўйган бу қонунлар Ойдиннинг бутун фаолиятига асос эди.

«Янгиликка қадам» пьесасида вакила мана шу қонунларни ичкаридагиларга тушунтиручи, ёш совет давлатининг жонбози, эркин ма'рифатпарвар қизларнинг образлари чизилган эди.

«Тўрт девор ичида за'фарон бўлиб ўтириш, ёки бой қўлида чўри бўлиб ишлашни бас қилинг! — дейди пьесанинг қаҳрамони,— ёш умрингизни хазон қилманг, белингизни маҳкам боғлаб бойлар учун эмас, ўзингиз ва ўзингизга ўхшаш эзилган, қоронғида қолган мазлумалар учун ишлашинг, қўлингизни беринг!»

Вакила «ичкари»даги, кўзини зулмат қоплаган дўсти Мастурани озодликка чақиради. Унинг руҳонийлар та'сиридаги золим Тошпўлат қўлидан қутилиб, тутқинликни бузиб, эркинликка чиқишига ёрдам қилади.

Ойдин бу пьесада ўзи амалга ошираётган ғояларни олдинга сурган, ўзи ва ўзига ўхшаган юзларча вакилаларнинг ёш совет ҳокимиятини мустаҳкамлаш учун жонбозлик қилаётганини тасвирлайди. Ойдин Ўзбекистон Коммунистлар партияси Марказий Комитети топширган бурчни ўтаётганидан чексиз хурсанд, бу бурчнинг моҳи-

ятини шараф блан, ёш юракнинг ўти блан ўз асарида баён этаолганидан шод, шу ғояларни ўз талабларига сингдираётганидан мамнун эди. «Янгиликка қадам» ўша вақтлардаёқ икки марта нашр қилинди.

Ўрта Осиё бюроси хотин-қизлар бўлимининг мудирин хотин-қизлар клубида адабиёт ҳаваскорларини йиғиб, мажлис ўтказди. Бу Ойдиннинг ёдидан сра чиқмайди. Марказком «Янги йўл» газетаси ўрнига хотин-қизлар журнали чиқаришга қарор қилган эди. Бўлим мудирин Ойдинни ўқишни давом этдирган ҳолда шу редакцияда ишлашга таклиф қилди.

Ойдин Ўрта Осиё рабфагида ўқир эди. Ойдин таклифни жон-дили блан қабул қилди.

Ҳар кун унга бир янгилик олиб келади, журналда ишлаш ҳам ниҳоятда мароқли, ўқиш унинг кўзига дун'ёни борган сари кенгроқ очади. Жамоат иши, вакиллик вазифаси — ҳаммаси ҳам шарафли, севикли ишлар!..

Матбуот ҳам, ўқитучилар ҳам, вакилалар ҳам совет давлати ва партиянинг эскиликка қарши олиб бораётган ҳужумида биринчи сафда эди.

Курашнинг мевалари кундан-кунга мўл ва гўзал. Қетма-кет очилаётган хотин-қизлар артельлари турлитуман ҳунарнинг чеварларини ўзининг жўшқин қучоғига тортади. Актив, ишчан, фидокор хотин-қизлар шошилинич қадамлар блан ишга борадилар...

Ҳужумнинг бу жўшқин оқини борган сари мағлубиятга учраётган душманни яна ҳам қутуртиради. Душман пайтини топиб ҳужум гулларини қирқишга уринади.

«Ордона қолсин, қайтиб бошимга олмайман» деб паранжини ташлаган, қуёшга тик боқиб ишдан уйига кетган аёлнинг эртасига сўйилгани ёки қудуққа ташлангани эшитилиб қолади. Утнинг кичигини бўрон дарров учириб кетади, дейдилар. Агар ўт катта бўлсачи, бўрон унга авж беради, у ловиллаб ёнади дейдилар. Бу қурбонлар ҳужум армиясининг юрагидаги муқаддас ғазаб ўтини ловуллаб юборади. Ноҳақ ўлдирилган бир аёл жасади устидаяна ўнларча хотин-қизлар паранжини ўтга ташлаб, унинг ишини давом этдиришга онт ичади...

Ойдин — мана шу ҳужум армиясининг бир оддий солдати. У мана шу мустаҳкам сафларда ўзининг курашчан сафдошларига, ҳали очилолмаган дўстларига оташин шеърлар блан тез-тез мурожаат қилади:

Қара, гулим, йўлинг оқ,
Кўзинг оч, атрофга боқ!
Ҳужум сўзин дилга тақ,
Паранжини ўтга ёқ!

Москва! Бизнинг эркимиз, иродамиз, қудратли таянчимиз Москва, кўз нуримиз Москва!

Биз ўз озодлигимиз ҳақида ўйласак, ҳамавақт икки ёрқин сиймо — буюк Ленин блан Сталин кўз ўнгимизга келади. Улар тутган озодлик машъали Москвадан нур сочади. Бизга бу озодликни Улуғ Октябрь революцияси берди, мамлакатимиздаги халқлар блан бир қаторда ўзбек хотин-қизларини ҳам азоб-уқубатдан қутқарди. Бу ғалабанинг ташкилотчиси ҳам, раҳбари ҳам, — Улуғ Ленин блан Сталин, Қизил Москва эса бу революциянинг бешиги.

Социалистик революция зулм ва тенгсизлик илди-ларини таг-туғи блан кесиб ташлади. Қўл-оёғимиз асорат ва шарият кишанидан озод бўлгач, биз ҳам ўзимизда зўр ирода борлигини сездик. Москва! Сен тутган маш'ал нуридан дилимиз мунаввар бўлди, иродамиз мустақкамланди. Мана шунинг учун ҳам биз сени кўз нуримиз деймиз.

Ойдин ҳали Москвани кўрмаган эди. Лекин Москвани у ёш оташин қалби блан сезарди, бутун вужуди блан унга интиларди. У ҳақда ўзининг самимий сатрларини ёзарди. Узоқ қиш кечалари, илҳомбахш баҳор оқшомлари дарча олдида ўтириб хаёл сураркан, кўзини ёритган нур унинг хаёлини тўғри Москва блан уларди.— Шунда у ўз ше'рида Москвани қуёш деб атарди...

Март ойининг охирлари. Маориф ходимлари касаба союзининг Бутуниттифоқ с'езди вакилларидан бир гуруҳи Москва Қизил Майдоида тизилган сафда, улуғвор сукутда, доҳий мовзолейга қараб силжийди. Булар қаторида Ойдин ҳам бор. Унинг ўткир кўзлари шонли Кремльга қараб тўймайди. Қор учиб ўйнаб келиб, унинг иссиқ юзларига тушиб эриб кетади, юраги гуп-гуп уради. Мовзолейга яқинлашган сари ҳаяжони ортади. У гўё ҳозир доҳий Ленинни тирик кўради-ю, ўзбек хотин-қизларидан миннатдорлик саломини топширади. Ҳамма дўстлари номидан, бутун қалбидан ташаккур айтади. Ана, у, айтажак гапларини ёд олишга урингандай секин силжийди, унинг ҳаяжонини сезган рус аёли Ойдинни қўлтиқлаб олади.

Мармар зиналардан юриб тушаётган сафда озод ўзбек қизи Ойдин ҳам пролетар революциясининг доҳийси

Ленин сиймосига, инсон бахтининг ижодчисига аста та'зим қилади...

...Ойдин куни бўйи вакилалар блан Москвани тамоша қилди. Бу ерга вакила бўлиб келган тожик, туркман, қozoқ қизлари блан танишди, дўстлашиб қолди. Буларнинг ҳаммаси ҳам эркин, Ойдинга ўхшаган бахтиёр эди.

Бу шаҳар нақадар буюк, нақадар гўзал! Москванинг жўшқин ҳаётига, кўкка бош чўзган баланд, салобатли биноларига қараб сенинг ҳам кўнглинг ўсади!

«Дадажон!

Мен Москвадаман. Сизга билдирмай кетганим учун узр сўрайман. Юбормай қўйишингиздан қўрқиб, беодоблик бўлса ҳам, шундай қилдим. Мени вакила қилиб сайладилар. Мен бу ерга учгандек келдим. Вакил қилиб сайлаганларидан кейин келмаслик мумкин эмас. Келганимдан жуда-жуда хурсандман.

Дадажон! Бу ердаги хотин-қизларнинг ҳаммаси эркин. Мен ҳам паранжини ташлаб келдим. Эркин юриш нақадар яхши! Сиз паранжи ёпиниб юриш қанча ёмон эканлигини билмайсиз, чунки сиз уни ёпинмагансиз. Биз хотин-қизларнинг гуноҳимиз нима?..»

Бу сатрларни Ойдин зўр ҳаяжон ва кўз ёшлари блан ёзди. У бу сўзларнинг ҳали тушунмаган ота қалбига қандай оғир ботишини билади. Бордию келма, қорангни кўрсатма, деб ёзиб юборса нима бўлади? Нима бўлса ҳам бўлди,— деб ўйлади у,— энди орқага қайтиш йўқ...

Кўзи тўла ёш, дили тўла умид блан хатни конвертга солдию, **ширин уйқуда** ётган ҳамхона ўртоғи — рус қизи-

га қаради. Уйғоқ бўлса шуларнинг ҳаммасини айтардим, юрагимни бўшатардим, деб ўйлади. Лекин қизни ширин уйқудан уйғотишга кўзи қиймади. Қўлига яна оқ қоғоз олди:

Энди кет, келма паранжи,
Мангу кўрмайман сени.
Кул қилиб йўқ айлагайман
Сен заҳарли пардани...

Ойдинни Тошкентда озод ўртоқлари кутиб олишди. Ойдин уларни кўриб жуда хурсанд бўлиб кетди. Қувона-қувона, гул-гул очилиб, соғинч тўла дилида қўрқувсиз ҳаяжон блан, таниш кўчалардан ўтиб бораркан, Москва таассуротларини чанқоқлик блан тинглаётган ўртоқларига сўзлаб келди.

Мана, Ойдин мачит олдида бир тўда кишилар блан ўтирган отасини кўрди. Соғинч ва муҳаббат тўла юраги гупиллаб уриб кетди, севимли ота блан кўришишга шошилди, қадамини тезлатди. Лекин, мачит имомлари блан юзини терс ўгириб кетганлар ичида отасини ҳам кўриб, бошидан қайноқ сув қуйилгандек бўлдию, бутун қувончи ичига тушди.

Вой ўлмасам, дадам...

Ўртоқларидан бири:

— Хафа бўлманг, Ойдин, бизни ҳам шунақа қарши оладилар, биздан ҳам юз ўгирадилар, парво қилмаймиз. Бориб-бориб ўрганиб кетадилар,— деди.

— Парво қилмай бўладими? Эртага яна паранжини ёпинасан деб туриб олса, нима бўлади?

— Йўқ, сра ёпинмаймиз, орқага қайтиш йўқ!

Ойдин дўстларининг далдаси блан тез-тез қадам ташлаб, бошини мағрур кўтариб, мачит олдидан ўтди.

Ҳовли ўртасида севикли бувиси қулочини кенг ёзиб қарши олди.

* * *

Самарқандда Ойдин жўшқин ҳаёт қучоғига отилди. Та'лим-тарбия институтида хотин-қизлар педбилимюртини бирга битирган ўртоқлари блан учрашди. У ижтимоий иқтисод факультетида меҳр ва муҳаббат блан ўқишга берилди.

Ойдин жуда бахтиёр, у совет ҳокимиятининг ўзбек хотин-қизларига қилган ғамхўрлигини бор вужуди блан ҳис этиб яйраб-қувнаб ўқийди. Бу ердаги ҳаёт парда орқасида туриб имтиҳон топширган кунлардагига сра ўхшамас эди. Икки қаватли муҳташам бинонинг кенг ёруғ дарсхоналарида дарс тинглаётган хотин-қизлар ўз муаллимларидан юзларини яширмайдилар.

Уч-тўрт йил ичида шу қадар олға кетиш, шунча ютуқ! Ҳали шундай кунлар келадики... Тезроқ, тезроқ келсин ўша кунлар!..

Дарсхоналар тўлиб турли миллат йигит-қизлари дарс тинглайди. Ҳамма бир ота-онанинг болаларидай иноқ. Ўқиш, ижод этиш, бахтиёр яшаш учун барча шароит муҳайё. Бу имкониятларнинг манбаи қаердалигини Ойдин яхши билади. Имкониятларнинг ҳаммаси Коммунистлар партияси раҳбарлигида бўлаётганини яхши

билади. Ойдин мана шу ҳислар кўкрагига сиғмай кетганда, ше'рлар ёзади.

Миноралар устига тун салқини чўкканда, илҳоми тошиб ше'р ёзади.

Айланаман шўродан,
Ишчи-деҳқон отаси,
Тутқунликдан қутқарган
Коммунистлар фирқаси.

Қизлар ўқиб ўйнайди
Паранжилар куйганда;
Бой-муллалар йиғлайди
Ишчи-деҳқон кулганда..

Ше'р эрталаб ўша пайтда академияда ўқиётган Ҳамид Олимжон ва Уйғунлар муҳокамасига ташланади. Самимий, ижодий дўстлик мунозаралари қизиб кетади. Ўз ше'рларини муҳокама қиладилар, ўқиладиган китоблар устида суҳбатлар ўтказадилар. М. Горький романлари, Лермонтов ше'рлари, Пушкиннинг поэмалари ҳақида суҳбатлашадилар. Улуғ рус адабиёти классиклари ижодидан ўрнатилган оладилар, ҳарбир ўқилган асар Ойдиннинг кўз олдида янги бир дунё очгандай бўлади. У узоқ ўтириб кечалари шу асарларни мутолаа қилади. Бу — унинг ёш қаламига дадиллик ва ишонч бағишлайди. Қунт блан ўқиш-ўрганишга ундайди. Хотин-қизлар озодлигини куйлаган, унинг душманларига қарши ҳужум руҳи блан суғорилган, замон блан ҳамоҳанг тетик овози борган сари кучли янграйди.

У, паранжисини ўтга отган Ойсара ва Туйғунойнинг бошларига қизил дурра боғлаб, фабрикада мураккаб машиналарни бошқараётгани ҳақида, уларнинг ҳаётига кириб келаётган янгиликлар, янги муносабатлар ҳақида куйлайди.

Озодлик байрами 8-нчи март келади. Кўксига баҳор шабадаси теккан озод қизлар бу байрамни нақадар зўр шодлик билан кутиб олгани Ойдиннинг кўп шеърларида зўр ҳояжон билан ифодаланган.

Ойдин севимли Ватанида гуллаётган ҳаётни баҳорга ўхшатиб, завқ-шавқ билан куйлайди. Ҳамаёқда баҳор нафаси. Баҳор байрамини юрак шеъри билан қарши олиш нақадар завқли! Бу завқни шоира ўзининг янгича яшай-бошлаган халқида, ҳур дугоналарида, дарсхоналарда, фабрикаларда, колхозлашаётган қишлоқда — омов-бўйинтуруқни бўйнидан соқит қилиб, тракторга минаётган янги қишлоқларда қалби билан ҳис этади. Ойдин дам олиш кунлари ўртоқларини баҳор қўйнига, яшил ўтлоқларга ундайди:

Бўлинг, қуёш соч таради,
Нур қўйнида ҳар бурчак!

дея узоқ қишлоқларга сафарга отланади, аравакаш йигитни тезроқ далага, бахмал адирларга етказишга қистайди, ўзи янги, олтин қишлоқ тасвирини чизади.

Ҳайданг отни, учиб етсин
Биз кўзлаган қишлоққа..
..У қишлоқнинг барча ери
Колхозларга қўшылмиш,

Муштумэўрдан озод бўлиб
Оқ олтинлар қулф урмиш.
Ана кўринг, сой бўйида
Қизлар мажлис қуради,
Чилвир сочлар маҳкам боғлиқ,
Тракторлар суради.

Шаҳардан қишлоққа кириб келган қизлар яшил адирлардан кўз олмайдилар. Ариқлардаги сув баҳор наш'асини куйлайди. Янги колхозлашган қишлоқ далаларида янги ҳосил учун ер тайёрланмоқда. Унда эрлар блан тенг ҳуқуқли, эркин меҳнат қилаётган колхоз қизлари шаҳарли ўртоқларини қувонч блан кутиб оладилар.

Қишлоқда гуркираган меҳнатда Ойдиннинг ҳам ҳиссаси бор.

Совет давлати ва Коммунистлар партияси: қишлоқ колхозлашсин, кулаклар тугатилсин, деди,— Совет давлати ва коммунистлар партиясининг бу сиёсатини амалга ошираётганлар қаторида комсомол ва студентлар ҳаммавақт актив иштирок этдилар. Шулар қаторида Ойдин ҳам бор эди.

Совет давлати ва Коммунистлар партияси: битсин саводсизлик, деган шиор ташлади.— Бу шиорни амалга ошириш учун сафарбар этилганларнинг сафида боришни комсомол ва студентлар ўзларига шараф деб билдилар. Шулар қаторида Ойдин ҳам бор эди.

Яшнаб ётган Зарафшон водисининг гўзал кўклами шоирага жўшқин илҳом бағишлади. У, баҳорга ўхшаб гуркираган ёшликнинг ёрқин истиқболини кўради.

Биз комсомол авлоди,
Ишчи-деҳқон қизимиз.
Ленинизм йўлидир
Бизнинг ёрқин йўлимиз!.

* * *

Ойдин педакамедияни битиргандан сўнг Ўзбекистон Давлат нашриётида ишга та'йинланди, у Тошкентга келди.

Бу сафар Ойдинни отаси Собир аканинг ўзи, унинг бир гуруҳ ўртоқлари блан чиқиб кутиб олди.

Совет Ўзбекистонининг пойтахти янада обод, янада гўзал бўлиб кетипти, кенг кўчаларда янги бинолар кўзни қамаштиради. Ойдиннинг ўртоқлари қанча-қанча янгиликларни сўзлаб беришди. Мана, Собир аканинг ҳам чеҳраси очиқ.

Ойдин келган кунининг эртасиёқ нашриётда ишни бошлаб юборди... Нашриётда уни зўр қувонч кутар эди — биринчи ше'рлар тўплами «Тонг кўшиғи» — босмадан чиқмоқда эди.

Нашриётда иш кўп. Бўлим планини рус классик адабиёти ва совет ёзучиларининг энг яхши асарларидан таржима қилиш ҳисобига кенгайтириш керак. Лев Толстой, Максим Горький, В. Маяковский ва М. Шолохов асарларини таржима қилиш мўлжалланади.

Ойдин бу мас'ул соҳада катта ғайрат блан ишлади. Нашриёт атрофига янги кучлар тўплади. Самарқанд академиясини яқинда тамомлаб Тошкентга келган Уйғун, Ҳамид Олимжон ва бошқалар яна унга ҳамкор бўлдилар. Улар иштироки блан кенг адабий муҳокамалар ўтказил-

ди. Улар ёшлар билан ишлашни йўлга қўйишади, янги кадрлар етиштириш ҳақида ўйлайдилар.

Тошкентдаги қайноқ адабий ҳаётда Ойдиннинг салмоғи тобора ўсаборди. Кўп ўтмай унинг «Чечан қўллар» деган янги асарини китобхонлар қувонч билан кутиб олдилар.

Самарқанд «Хужум» фабрикасининг донгдор қизи инженер Зумрад Ойдиннинг илк ҳикоясига қаҳрамон бўлиб киради. Ҳикояда Ойдин фабрикага оддий қора ишчи бўлиб кирган Зумраднинг инженер даражасигача кўтарилганини бадий образларда самимий тасвирлайди.

Китобхонлар яхши қабул қилган бу ҳикоя ўзбек адабиётига бахтиёр қизлар ҳақидаги кўплаб ҳикоя ва очерклар тизимини олиб киради. Социалистик саноатда ва қишлоқ хўжалик илғорлари, севикли Ватанини гуллатиш йўлида жон-дили билан меҳнат қилаётган ватанпарвар ажойиб қизлар ҳақидаги бу ҳикоялар «Қизларжон», «Чалоққа чакмонча» номли китобларда тўпланди.

Кейинчалик Ойдин ёшлар билан ҳамавақт қунт ила ишлади. Унинг олдига ўз шеър ва ҳикоялари билан келадиган ёшлар ичида қизларнинг кўриниши Ойдинни жуда қувонтирди.

Ойдин ёзучилар союзига келгандан кейин бу ёшлар билан янада активроқ, бевосита ишлай бошлади.

* * *

Москва. Большой театрнинг муҳташам зали ўзбек музыкаси садоларини тантанали сукут ичида тинглайди. Пойтахт тамошабинлари «Гулсара» музыкали драмасини

мароқ блан тамоша қилади. «Ўзбекистон булбули» деб ном чиқарган Ҳалима Носирова саҳнани тўлдириб Гулсара ариясини ижро этади. Буюк Октябрнинг озодлик нурлари блан уйғонган ўзбек қизи Гулсара эскиликка, паранжига, тўрт деворга қарши ис'ён кўтаради, энди ҳечқандай куч уни бу озодлик йўлидан қайтараолмайди, унинг олдидаги порлоқ келажак ўзининг ҳаётбахш кучи-ғига чорлайди. Бунни кўрган Гулсара асорат пардасини улоқтиради:

Битсин, йўқолсин тор қафас,
Бўлсин кушод озод нафас!

деб қора чачвонини парча-парча қилади. Саҳнани нур тутиб кетади. Залда қарсак гуриллайди. Ўзбек сан'атининг кўригига тўпланган пойтахт тамошабинлари қарсак чаладилар... Саҳнадаги артистлар ва оёққа туриб қарсак чалаётган тамошабинларнинг нигоҳи бир томонга тикилган эди. Ойдин ҳам шу томонга қарайди-ю қайтиб кўзини ололмай қолади. Унинг кўзларидан ёш тирқирайди. Ҳукумат ложасида доҳий Сталиннинг ўзи, Гулсараларга эрк берган доҳийнинг ўзи, эрк қуёши азиз Сталин озод ўзбек қизини табриклар эди, у, совет даврида ўсиб гуркираган ўзбек сан'атини табриклар эди, ўзбек совет маданиятини табриклар эди.

Ойдин қўлига қалам олгандан бери ўша улуғ инсонни кўриш орзусида эди. Спектакльнинг бутун давомида ўша ложадан кўз узмайди.

— Худди кечагидай, ҳаммаси эсимда, — дейди Ойдин. Унинг юрагида сақланган энг қиммат, энг ёрқин хотиранинг қувончи дарров юзига чиқади...

Нақадар тез ўсмоқдалар опа-сингилларимиз! Улар Ватанни гуллашиб, унинг қудратига қудрат, шуҳратига шуҳрат қўшиб, ўз номларини ҳам шонларга буркайдилар.

Чўлларга ҳаёт дар'ёсини оқизиб, Фарғонада катта канал қурган азаматлар қаторида меҳнат му'жизаларини кўрсатган ўнмингларча хотин-қизларнинг биронтасини Октябрдан илгариги қайси аёл блан таққослаб бўлади? Пахта далаларининг донгдорларичи? Ҳарбирининг ҳаёти ўзи бир дoston. Бу ҳаёт оналаримиз ўтмишда хаёлга ҳам келтираолмаган бир му'жиза бўлиб кўринганидай, бахтиёр совет ёшларимизга Ойдин ҳикояларида тасвирлаб берилган ўтмишнинг оғир қиссалари ҳам даҳшатли бир эртақдир, холос.

Мана шу ўтмишнинг бир мудҳиш манзараси Ойдиннинг хоразмли қиз «Гулсанам» қиссасида бадий ифодаланган.

Хоразм шоҳининг югурдаклари ифлос шоҳнинг нафси учун бир камбағалнинг ёлғиз қизи Гулсанамни саройга келтирадилар. Гулсанам шоҳона кийимларга ҳам, олтин ва дурларга ҳам, ярқираган саройга ҳам нафрат блан қарайди. Бу нафрат унга куч беради. Мамлакатнинг хони чангалидаги кўмакчисиз, танҳо қиз зулмга қарши бош кўтаради. Аммо золим хон эртасига уни жазога буюради. Хон жаллодлари гўзал Гулсанамни қозонда қайнаб турган сувга ташлайдилар...

Ўзининг эрк ва ҳуқуқига, хис ва туйғуларига ўзи эга бўлган совет қизлари бу ҳикояни ўқир экан, баданлари жимираб кетади: агар совет ҳукумати бўлмаса, бизнинг

тақдиримиз нима бўларди? — дейди у, юраги ўз давлатига ва коммунистлар партиясига бўлган муҳаббат ва садоқат блан тўлади.

«Рувзон кампир»нинг саргузаштини набиралар ҳайрат блан тинглайди, кампир тасвирлаган манзарани улар ўз тушунчаларига сиғдираолмайдилар. «Нега қочиб кетмадингиз?» — дейди пионер. «Қочиб қаерга борардим» — деб жавоб қилади кампир. «Советларга» — дейди, пионер. «Совет йўқ эди-да, болам»,—деди кампир хўрсиниб...

«Ямоқчи кўчди», «Ҳазил» каби асарларда ҳам ўтмишдаги оғир қуллик ҳаёти; бахтсизлик, хазон бўлган умрлар тасвирланади.

Энди Ойдин асарларининг ҳам тематикаси ўзгарди. Энди унинг қаҳрамонлари янги кишилар.

«Садағанг бўлай командир» деган машҳур ҳикояда Қандалатнинг кулган тақдири, «Эр юрак»да машинист қиз Салтанатнинг шонли меҳнати, «Севги ва севинч»да чевар теримчи Турсуной Каримова ва Уғилхонларнинг маҳорати ҳақида сўзланади. Бу фидокор қизлар ҳаётини кўрар эканмиз, уларнинг мингларча аёлларга намуна бўладиган ёрқин ҳаёт йўллари ҳақидаги самимий сатрларни ўқир эканмиз, юрагимизда шу ҳаётни берган совет давлатига, партияга меҳр-муҳаббатимиз яна ортади.

Бундай муҳаббат Ватанини қаттиқ севган, бутун куч, фаолиятини Ватан равнақи учун бағишлаган коммунист ёзучи Ойдин асарларининг асосий мазмунидир. Немис-фашист босқинчилар Она тупроғимизга бостириб кириб, Ватанимиз ва халқимиз бошига оғир кунлар тушганда,

бу муҳаббат ва садоқат янада зўр куч блан жуш урди. Бу муҳаббат душманга нисбатан ғазаб ўтида тобланди.

Ойдин Собирова Ўзбекистон радио комитетида ишлар эди. Ҳамма нарса душман устидан ғалаба қозонишга қаратилган кунларда у янада катта ғайрат блан ижод қилди, халқни мардликка, фидокорликка, ватанпарварликка руҳлантиручи асарлар ёзди. Ҳамавақт халқ блан, замон блан бирга нафас олган Ойдиннинг бу даврдаги асарларини сиз унинг ўндан ортиқ китоблари ичидан дарров таниб оласиз. Ёзган асарларининг мазмуни қўйилган сарлавҳадан яққол кўриниб туради.— «Мардлик — мангулик». Қанча ирода ва қудрат, қанча ишонч ва жасорат бор бу сўзларда! Бу тўпламга кирган асарларда олдинга сурилган гоё ҳам мана шу. Мардлик — зафар демакдир, зафар — мангулик, ҳаёт демакдир.

Немис-фашист босқинчилар устидан баҳодир халқимиз ғалаба қозонган Ватанимизда халқимиз тинч, осойишта меҳнат қилиб, ҳаётни кундан-кунга яшнатади, тупроғини гуллатади; бу элнинг пахтакорлари бепоён бўлиқ ерларга пахта экади, янги-янги ерлар очади, янги каналлар қазийди; тўқучилари эса фаровон ҳаёт кечираётган халқни кийинтириш учун гўзал шойи ва газламалар тўқийди, машинасозлари янги-янги машиналар ихтиро қилади, оналари келажакнинг эгаларини тарбиялаб алла айтади. Бутун халқ бир жон, бир тан бўлиб, ҳаётни яна ҳам яшнатиш учун, тинч, осойишта ҳаёт гўзаллигини ошириш учун меҳнат қилиш блан бахтиёр.

Лекин океан орқасидаги бир тўда одамхўрлар, қалбидан виждонини, ҳаётидан гўзалликни юлиб ташлаган ваҳшийлар ўзга халқларнинг тинчлигини бузишдан, халқ яратган гўзал ҳаётни поймол қилишдан лаззатланадилар.

Ўз ҳаётини янгидан қурган, мамлакатни гуллатиш учун тинмай меҳнат қилаётган халқ демократияси мамлакатлари учун ҳам тинчлик ва гўзаллик азиз, жаҳон меҳнаткашлари — эрқпарвар халқлар учун тинчлик зўр эҳтиёждир. Шунинг учун бутун халқ тинчликнинг мустаҳкам қўрғони бўлган Совет Иттифоқи халқлари блан бирга тинчлик учун курашадилар.

1950 йилнинг кузида тинчлик таянчи Москвада бўлган Тинчлик тарафдорлари Бутуниттифоқ иккинчи конференциясига ўзбек халқи ҳам ўзининг энг яхши ўғил-қизларини вакил қилиб юборди. Булар ичида Ўзбекистон Совет ёзучилари вакил қилиб сайлаган ёзучи Ойдин Собирова ҳам бор эди.

* * *

Тошкент область, Паркент район Маданият уйининг зали одам блан лиқ тўла. Электр чироқлари шу'ла сочади, барча киши минбардаги нотиқнинг жўшқин сўзларини тинглайди... Нотиқ, Ўзбекистон ССР Олий Совети депутатлигига Паркент район меҳнаткашлари томонидан номзоди кўрсатилган Манзура Собирова (Ойдин) ҳақида сўзлайди.

— Ўзбекистон Коммунистлар Партияси Марказий Комитети агитация-пропаганда бўлимининг инструктори ёзу-

чи Ойдин Собированинг таржимаи ҳоли бутун ўзбек хотин-қизларининг таржимаи ҳолидир. Бутун ўзбек хотин-қизлари каби Ойдинни ҳам асоратдан, қулликдан Октябрь революцияси озод қилди...

Нотиқ, Ойдиннинг босиб ўтган шарафли йўли ҳақида гапирди, унинг меҳнати ва бу меҳнатни тақдирлаб берилган олий мукофотлар ҳақида гапирди.— Ойдинни меҳнат чиниқтирди. Коммунистлар партияси тарбиялади. Уртоқ Собирова ишончимизни оқлайди!

Сайловчилар бирин-кетин минбарга чиқиб сўзлайдилар...

— Бизда сув кўп, мана шу кўрган тоғларингиздаги қор суви баҳорда сойни тўлатиб айқиради. Лекин бу сув жуда бебош, ҳозирча сўзимизга кирмай турибди,— соқоллари олпоқ колхозчининг бу сўзларини эшитиб Ойдин жилмайиб қўяди ва эшитаяпсизми дегандай менга қарайди. Мўйсафид сайловчи сўзида давом этади.— Бизнинг ерларимиз тоғлик жой, қизим. Бизга занжирли тракторлар керак. Ҳозир бизга тракторлар камлик қилиб турибди, шу масалада ёрдам берсангиз. Коммунизмга машинада борайлик, тўғри эмасми, халойиқ?

Халқ гулдирос қарсак чалади. Ойдин мўйсафиднинг образли, доно сўзларини блокнотга ёзиб олади.— Бу сайловчиларнинг илк наказы эди.

Бу қадар катта ишонч билдирган халққа қандай сўзлар блан ташаккур айтиш керак? Ойдин Собирова миннатдорлик туйғуларини ифода этаоладиган сўз ахтаради... У сўзни шундай якунлайди:

— Доҳимиз ўртоқ Сталин депутат — халқ хизматкори деб айтган. Мана, сизлар мени ўз оилангизга, катта бир оилага а'зо қилиб олаяпсизлар, мен сизлар блан баравар меҳнат қиламан. Бу ердаги далаларда юқори ҳосил етказиб донг чиқарган илғор, ажойиб кишиларнинг образларини яратиб бериш учун ҳаракат қиламан. Районнинг ободончилиги, халқнинг маданий ва фаровон бўлиши учун сизлар блан бир қаторда туриб бутун кучим, қобилиятим, билимимни бериб меҳнат қилиб, менга билдирган катта ишончингизни оқлашга ҳаракат қиламан. Бизга сайлаш ва сайланиш ҳуқуқини берган совет давлати шунга талаб қилади, партиямиз шунга ўргатади...

Совет тузуми омов ва бўйинтуруққа, қашшоқликка абадий барҳам берди. Бизда ўз саноатимиз, ўз машина-миз бор. Биз коммунизмга совет ихтиро'чилари яратган машиналар блан борамиз. Дала ва шаҳарларимизни яшатиб, гуллатиб борамиз. Бизнинг йўлимиз битта — партия йўли. Бу йўл халқни коммунизмга олиб борадиган энг тўғри, ёрқин йўл! Буюк манзил — коммунизм чўққиси қуёшдай порлаб, бу йўлни ёритиб турибди!

1951

